Megyénk földrajza

Feldolgozási javaslat a "Megyénk földrajza" című tananyaghoz

KOMÁROMI ISTVÁN

Ehhez a témához a földrajztankönyvek - a többi anyag feldolgozásától eltérően - csupán irányító kérdéseket tartalmaznak. Ez egyrészt megnehezíti a felkészülést, másrészt viszont sokkal nagyobb módszertani szabadságot biztosít a szaktanár számára. Dolgozatomban ennek egy lehetőségét mutatom be.

A feldolgozás menetét, pedagógiai-módszertani eljárásait úgy terveztem meg, hogy ezek - a konkrét anyagra (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) való utalásokról elvonatkoztatva - bármely más megye földrajzának tanítására is alkalmazhatók legyenek. Elképzelésem alternatív megoldási javaslatokat is jelent, közülük ki lehet választani az egyes megoldásokat, de az egészet együtt vagy többet együtt is lehet alkalmazni.

A "Megyénk földrajza" c. témát a következő részegységekre bontva dolgozom fel:

- "Megyénk természeti adottságai"
- "Megyénk gazdasági földrajza"
- "Megyénk irodalmi, történelmi és néprajzi értékeinek, hagyományainak a bemutatása"

(A következőkben a "Megyénk természeti adottságai" c. egység egy lehetséges feldolgozását mutatom be. A feldolgozásra szánt órák számát az adott osztály képességei, előképzettsége és érdeklődése határozhatja meg.)

I. Bevezető - ráhangoló rész

E logikai rész első eleme a *Magyarország közigazgatási rendszeréről tanultak felelevenítése.* Ezen belül a következőké:

- a megyerendszerünkről tanultak (kialakulásának történelmi és társadalmi feltételei, változásai a történelem folyamán, jelenlegi megyéink száma, névváltozások - Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, Győr-Moson-Sopron, stb. - a megyék neveiben)
- a megyék központjainak, a megyeszékhelyeknek az ismerete
- a közigazgatás aktualitásai (például a megyei jogú városok számának a változásai illetve a cím elnyerésének feltételei).

II. Kiemelt motiválás

Az órának ebben a szakaszában arról beszélgetünk a gyerekekkel, hogy az ország más részein *miként ítélik meg megyénket.* Maguk a gyerekek sem ismerik szűkebb hazájukat, ezért mindig ki kell egészíteni vagy pontosítani ismereteiket, hogy helyes információkat adhassanak, helyes ítéletet alkothassanak. A tapasztalat az, hogy so-

kan kevés ismeret alapján felületesen és előítélettel nyilatkoznak az ország egyes vidékeiről, így például Szabolcs-Szatmár-Beregről is. A beszélgetéshez az óra e részében a következő megoldásokat alkalmazom:

- Bemutatok egy olyan ábrát (I.B/1.) amelyen egymásba rajzolva helyeztem el az OMM. (Osztrák-Magyar Monarchia), a történelmi Magyarország és a mai határok közötti Magyarország kontúrját, mely azt szemlélteti, hogy a korábbi - de a helyenként még ma is érzékelhető - fővároscentrikusság következtében valóban egyfajta *perifériális helyzetben volt a megye* ill. e térség, amelynek évszázados, - bizonyos elemeiben máig ható - gazdasági, kulturális fejlődésbeli lemaradás lett a következménye.
- Egy másik ábra pedig azt illusztrálja (I.B/2.), hogy a korábbi perifériális fekvés ellenére a fő vasúti, közúti vonalak és a csővezetékrendszerek révén a megyén ma *fontos közlekedési és szállítási vonalak haladnak át*, s ez a fontos átmenő forgalom jelentősen *segítette a térség felzárkózását*, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak kibővülését, a fejlődést.
- Mindehhez kapcsolhatók azok az ismeretek, amelyeket a saját településük fejlődéséről a gyerekek tapasztalati úton megszerezhetnek.

Így nyilván módosul az a kép, amit korábban a megyéről alkottak.

III. Célkitűzés - feladatmegjelölés

E logikai rész a *kiemelt motiválás* után következik problémafelvető célkitűzésként: "A mai óránktól megyénk földrajzával - ezen belül a mai órán annak természeti viszonyaival - fogunk részletesebben megismerkedni. Figyeljétek meg, hogyan kapcsolódik a régió az egész Magyarország természeti földrajzi egységébe. Figyeljétek meg azt is, hogy milyen folyamat során, milyen tényezők hatására alakult ki és alakul megyénk mai felszíne, valamint milyen hatások alakítják éghajlatát, vízrajzát és természetes növényzetét.

IV. Új anyag feldolgozása

1. A megye fekvése, határai, területe és lakossága

- Először a megye *mint közigazgatási egység* fekvését, helyzetét vizsgáljuk meg térképhasználattal (V.A/1-2. és B/1.).
- Majd a térség *mint természetföldrajzi egységek* (példánkban a Nyírség és a Felső-Tisza-vidék) együttesének helyét és határait határozzuk meg Magyarországon (és az Alföldön) belül a (V.A/1-2.) térképek egyidejű alkalmazásával, és esetleg applikációs rögzítést is végezhetünk (V.D/1. vagy 2. és V.E).
- A térképi munkához kapcsolódjon mindenképpen elemző és értékelő tevékenység. (Az I.B./1-2. ábrák újbóli alkalmazásával a megye illetve az országhatárok szerepének a kiemelése a közlekedési hálózat és a kereskedelmi kapcsolatok fejlődésében.)
- Megyénk területét és lakosságának számát a tankönyvi "Függelék" adatainak a felhasználásával vizsgáljuk meg. Megyénk adatait vessük össze hazánk legnagyobb területű és legnépesebb megyéinek jellemzőivel.

2. Megyénk felszínének általános jellemzése, nagyobb tájegységei

A "Megyénk földrajza" anyagának ezt a részét a tájegységek számától függően több részre bontva célszerű feldolgozni. A példákban feldolgozott anyagnál a következőképpen:

- Megyénk felszínének kialakulása és általános jellemzése
- A Nyírség
- A Felső-Tisza-vidék

- Először térképi munkával (V.A/1. és B/1.) közösen meghatározzuk és rögzítjük megyénk fő *tájait és tájegységeit.* A rögzítéshez használhatjuk az applikációs térképet és a felításokat (V.D/1. vagy 2. és V.E), a munkafüzetet. (Érdekes megoldás az is, ha egy A/4-es lapra kontúrtérképet rajzoltatunk, melybe folyamatosan lehet beírni a topográfiai névanyagot, majd színezhetjük is. A legjobban sikerült térképvázlatokból kis kiállítást is rendezhetünk.)

- A következő lépésben megvizsgáljuk, hogy hogyan alakult ki megyénk geológiai szerkezete és felszíne, és azt, hogy ez hogyan illeszthető Magyarország, illetve valamely nagytáj (példánkban az Alföld) egészének kialakulási folyamatába. Célszerű először felelevenítení a nagytáj (Alföld) kialakulásáról korábban tanultakat. Segíthetjük tanulóink emlékezését írásvetítő-ábra (I.A/1-2.) alkalmazásával, melyen a különböző földtörténeti korok eseményeit bemutató rajzokat egymásra helyezzük. Ehhez kapcsolhatjuk esetleg a nagytáj (Alföld) kialakulásáról szóló szemelvényt (MF 151-152. o.), illetve az ezt illusztráló ábrát (I.A/3.).

- Ezután beszélhetjük meg konkrétan megyénk tájegységeinek *geológiai fejlődését.* Itt felhasználhatjuk a megye földrajzával részletesebben foglalkozó szakirodalmat (MM 5-6. o. vagy SZ SZFO 7-35. o.) illetve szemléltethetjük ezt írásvetítő-ábrákkal is (I.A/1-2., I.A/3.). Érdekes lehet például egy - a mélybe süllyedt hajdan felszíni, felszínközeli hegységvonulatok nyomait kutató - mélyfúrási adat is (példánknál Komoró - 3446 m) mellyel bizonyíthatjuk a süllyedés mértékét, a lesüllyedt helyvonulatokra rárakódott tekintélyes üledékréteg (példánkban 1000-2000 m) vastagságát. Mutassuk be a mélybe zökkent hegyvonulatok egyik fő kőzetanyagát, a gránitot is. (IV.D/3.).

- Az általános felszínfejlődéssel foglalkozó órarészt zárjuk írásvetítő-ábrák (I.A/4. és I.B/4.) bemutatásával, melynek segítségével a megye tájainak *morfológiai és kőzettani jellemzőit* rögzíthetjük.

3. A megye tájegységeinek (példánkban először a Nyírségnek) a részletes feldolgozása

A logikai részben külön vizsgáljuk megyénk nagy tájainak *kialakulását és felszíndomborzatát.* A következőekben a Nyírséget, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg arculatát döntően meghatározó tájegységet mutatom be.

Első lépésként kerestessük meg a legnagyobb tengerszint feletti magasságot jelentő pontot (a Nyírségben a Hoportyó - 183 m). Majd további térképmunkával hasonlíttassuk ezt össze az adott nagytáj (példánkban az Alföld) más területeinek magassági számaival. (A Nyírségnél például kiemelhető, hogy a megyében van az Alföld legmagasabb pontja, bár az MF szerint az egész Alföld legmagasabb pontja a Mezőföldön található (Puszta-hegy, 277 m).

A következőkben a nagytáj felszíndomborzatának és formakincsének (példánkban a Nyírség hordalékkúpjának és a futóhomok formakincsének) a kialakulását folyamatában ismerjék meg a tanulók. Az alábbiakban néhány lehetőséget emelek ki az általam hatékonynak tartott módszertani eljárások közül.

- Az ajánlott szakirodalomból (MM 67. o. vagy SZSZFO 7-12. o.) a szaktanár magyarázó olvasással kiemeli a lényeget.

- Egymásra helyezhető vagy egylapos írásvetítő-ábrákkal (I.A/5. és I.B/3-4.) mutatjuk be, hogy milyen szerepet játszott a folyóvíz és a szél a tájegység (Nyírség) kialakításában.

- Levetíthetjük videofilmtárunk e témához kapcsolódó filmjeinek részleteit (III. A, és B,) a szükséges szaktanári kiegészítésekkel, magyarázattal.

- Homokasztali kísérletekkel szintén jól lehet érzékeltetni - ha csak modellezve is - azt a felszínalakító folyamatot, amelyet a folyók és a szél végeztek a tájon (Nyírségben).

- Ha más lehetőségünk nincs, akkor a szaktanár szóbeli közléssel mutathatja be a tájegység (Nyírség) felszínfejlődési folyamatát, esetleg képi szemléltetéssel (II.A/1-5.) vagy előre elkészített táblai rajzzal (IV.B) illusztrálva azt.

(Önmagában is eredményes lehet egy-egy megoldás, de kombinációjukkal fokozhatjuk a hatékonyságot.)

Az alábbiakban egy példán keresztül mutatom be azt, hogy hogyan építhetjük egymásra a különböző módszertani megoldásokat:

1. Írásvetítő-ábrán (I.B/3.) vagy ugyanezt képen episzkóppal kivetítve mutassuk be a pliocén végi és a pleisztocén végi valamint a mai vízrajzi hálózatot, és utaljunk arra, mi a szerepük a felszín (hordalékkúp) anyagának felhalmozásában.

2. Tanári közléssel vagy felolvasással utaljunk a felszín (példánkban a lerakott hordalékkúp) vastagságára, majd (az alföldperemi süllyedék kialakulásával) a megváltozott hidrográfiaia hálózatra és annak okaira (MM 6. o.).

3. Nézzük meg az ajánlott videofilmen (III. A vagy B) a szél felszínalakító munkáját, majd az ugyanezt bemutató írásvetítő-ábrán (I.A/5.) a folyamatot mozzanataiban is.

4. Mutassuk be a tájegység felszínének formakincsét (példánkban a futóhomok keletkezését és egyes formáit) diapozitíveken (II. A/1-5.)

5. Két tanuló - egyéni munkával - homokasztalon modellezheti is ezt (példánkban a hordalékkúp kialakulását).

A továbbiakban - kőzettani gyakorlatként - vizsgáljuk meg a tájegység (itt a felhalmozódott hordalékkúpsíkság) fő kőzeteit! Mutassuk be az iskolai kőzetgyűjteményünkből azokat, a folyami homokot (IV. D/1.), a futóhomokot (IV. D/2.), és a löszt (IV. D/6.). Figyeltessük meg ezeket a tanulóinkkal, hasonlítsák össze őket például a szemcsenagyságuk alapján, és keressenek összefüggést a szállító erők (folyóvíz, szél) és a szemcsenagyság között. (Kiegészítésként az ajánlott szakirodalom - ÁK - felhasználásával részletes jellemzést is végezhetünk, esetleg mikroszkópikus metszeteket, felvételeket mutathatunk be.)

Két rövid kiemelés lehet még érdekes a tanulók számára példánkban:

- a futóhomok vastagsága (néhány cm-től 32 m-ig) például a saját településünkön (Nyíregyháza - 22 m),

- a futóhomok uralkodó jellege mellett a mezőgazdaság szempontjából értékesebb kőzetek, talajok (lösz, löszös homok, homokos lösz) előfordulás ("Nyíri Mezőség - burgonyaövezet").

Érdekes színfoltja lehet az órának a *futóhomok formakincsének* a megismerése. Az általában egyhangúnak képzelt róna a Nyírségben futóhomok változatos felhalmozódásformáinak következtében nagyon érdekes és szép is lehet. (Természetesen az ország más-más tájain, tájegységein más-más domináns természeti jelenséget emelhetünk ki.)

Példánkban a Nyírség hordalékkúpja kialakulásának a bemutatásakor használt módszerkombinációból választhatjuk ki a legmegfelelőbbet. A hordalékkúp kialakulásának folyamatát szemléletesen bemutató eszközök - videofilm, sorozatábra, homokasztal - alapján korábban már megfigyeltük a felhalmozott futóhomok, főként szél alakította különböző formakincsének a kialakulását, de akkor ott a kialakulás folyamatjellegét, a mozgásformákat szemléltettük elsősorban. Most ugyanezeknek az eszközöknek a felhasználásával a felszínmorfológiát, a futóhomok különböző képződményeit mutassuk be.

- Először utaljunk arra, hogy bár a megye e nagytája is "síkság", de ez itt igen változatos és szép formakincsegyüttessel párosul.

- Majd az ajánlott szakirodalmakból (MM 8. o. és SZSZFO 15. o.) egy szemelvényrészletet felolvasva mutassuk be a tájegység (Nyírség) formakincsgazdagságát.
- Táblai vázlatrajzon (IV. B/1.) illusztrálhatjuk is a futóhomok különböző formáit (szélbarázda, maradékgerinc, garmada, akkumulációs homokfelhalmozódások - parabolabucka -, deflációs mélyedések, folyóvölgymaradványok, stb.). A táblai vázlatrajz mellett képi szemléltetéssel is alátámaszthatjuk az elmondottakat. Például könyvből mutatok vagy vetítek képet (IV. A/3.), illetve diapozitíveket is használhatok (II. A/3-4.). Hangsúlyozzuk a homokformák keletkezés szerinti - deflációs és akkumulációs - különbözőségét! (Érdekes: a korábban megkeresett tájegységi legmagasabb pont - Hoportyó - egy szép parabolabuckán van.)
- Kiemelhetjük még azt is, hogy a táj mai "folyóvizei" - melyek főként mesterséges belvízelvezető csatornák - a hajdani ősfolyamvölgyekben futnak ("nyírvíz-csatornák"), illetve bennük elgátolt területen tavak is ("Sóstó") kialakultak.
- Végül az ember tájformáló tevékenységét hangsúlyozzuk ki szemléltetésssel alátámasztva (II: A/5-6.).

4. A megye tájegységeinek (példánkban most a Felső-Tisza-vidéknek) a részletes feldolgozása

Bevezetőként a logikai rész tárgyalása előtt elevenítsük fel azt, hogy hogyan nevezi a szakirodalom a kisebb tájegységet, tájegységeket (példánkban a Szatmári-síkságot, a Beregi-síkságot és a Rétközt) külön vagy esetleg összefoglaló néven ("Felső-Tisza-vidéki süllyedékterület").

A következőkben többféle megoldás közül választva dolgozhatunk. Az ajánlott szakirodalomból (MM 6. és 10. o. vagy SZSZFO 23-25. o.) tanári magyarázó olvasással a tájegység kialakulására vonatkozó részt dolgozzuk fel. (Adjunk megfigyelési szempontokat!)Utaljunk arra - és érvényes lehet ez más, hasonló adottságokkal (fekvés, felszín, vízrajzi kép, stb.) rendelkező tájra is -, hogy a térszínen folyó vizek - főként a szabályozás előtt - gyakran változtatták medrüket és ennek ma is számos nyoma található meg itt (holtágak, medermaradványok, stb.). Mindezt jól illusztrálhatjuk diapozitívekkel (II. A/7-12.) és dombormodellel (V.C/1.).

A természet és az ember kapcsolatának bemutatása is érdekes színfoltja lehet egy tájegység feldolgozásának. Példánkban: keressenek a tanulók atlaszaikban példákat a folyókat kísérő "hát"-akra ("Szamoshát", "Túrhát"). Kérdezzünk rá a "hát"-ak kialakulására és jellemzőire, olvassunk hozzá szemelvényt (MTF 15. o. vagy MM 10. o.) és szemléltessük is azt (II. A/12.), hogy milyen kapcsolat alakult ki az "ősi települési szint"-ek és az ember között. Bármely tájegységnek számos érdekessége lehet még, amelyet megemlíthetünk, feldolgozhatunk. Példánkban ilyen a Beregi-síkság két kis vulkáni kúpja (a barabási "Tipet" - 179 m és a tarpai "Nagy-hegy" - 164 m). Kiemelhető érdekességek: rendszertani besorolásuk (részei a belső-kárpáti vulkáni "koszorúnak"), koruk (miocén - szarmata) és kőzetanyaguk (riolit és dácit - IV. D/4-5. és a jellemzéshez ÁK 91-92. o.). Ha a tanulóknak esetleg egyéni élményeik is vannak ezekről, úgy azt is beépíthetjük a feldolgozásba.

Ha időnk engedi, akkor a tájegység néprajzi, építészeti, irodalmi emlékeiről, hagyományairól adhatunk rövid ízelítőt egy videofilmrészlet (III. B) vagy diapozitívek (II. B-ből válogatva) vetítésével, így téve teljessé a képet a tájegységről.

V. Megyénk éghajlata

A logikai rész feldolgozását egy olyan írásvetítő-ábra (II. A/6.) bemutatásával kezdjük, amely segítségével a hazánk éghajlatáról tanultakat eleveníthetjük fel, kiemelve

éghajlatunk "átmenetiségét". Az ábra színskálája jól érzékelteti, hogy a Magyarországot érő éghajlati hatások közül az óceáni és a gyengébb mediterrán hatás mellett a kontinentalitás a legerősebb. Nem nehéz így megállapítani azt, hogy hazánk bármely térsége éghajlatának alakításában melyik elem hatása jut érvényre. (Példánkban a szárazföldi elemek érvényre jutása a döntő.)

A következő lépés - a tanulók önálló munkájára alapozva - az lehet, hogy részletesen megvizsgáljuk az egyes éghajlati elemek érvényre jutását, hatását megyénk területén. Ehhez a munkafüzetet (50/2. feladat) és az atlaszt (V.B/1. 12. o.) használhatják fel a tanulók.

Miután tanulóink elvégezték a megjelölt feladatot, következzék annak ellenőrzése és korrekciója. Ezt közösen illetve egy-egy feladatrészt egy-egy tanuló egyéni munkájával írásvetítő-ábrasor (I.A/7.) vagy esetleg a szaktantermünk falán megtalálható tematikus térképek felhasználásával végezzük el. Az egyes éghajlati elemeket mindig úgy emeljük ki, hogy azokat egyidejűleg vessük is össze a magyarországi legmagasabb és legalacsonyabb értékekkel, mert így a konkrét számadatok mellett egy viszonyítás alapján - nem számokkal kifejezett - általános jellemzőt kapunk. Például azt, hogy a megyére a legmagasabb és legalacsonyabb közötti "közepes" értékek a jellemzőek. (Ezt könnyebb is megjegyezni, mint a konkrét számokat.)

A klasszikus éghajlati elemek (hőmérséklet, hőmérséklet ingadozás, napfénytartam, csapadék, szél) mellett célszerű megvizsgálni a fenti elemekkel összefüggő tenyészidőszak hőösszegét is - ha van ilyen fali vagy egyébb tematikus térképünk. (Ezzel részben már rámutathatunk olyan összefüggésekre is, amelyeket majd megyénk gazdasági életének, mezőgazdaságának - a feldolgozásakor használhatunk fel.)

VI. Megyénk vízrajza

E logikai részben a *folyóvizek mai hálózatának* rövid tanulmányozását végezzük el. Egyes megyék illetve azok tájainak - így a példánkban szereplő Szabolcs-Szatmár-Bereg tájegységeinek - kialakításában fontos szerepet játszottak a folyóvizek.

Először közös munkával az atlasz (V.B/1.) és a falitérkép (V.A/1.) felhasználásával vizsgáljuk meg és hasonlítsuk össze a megye nagyobb tájegységeinek (példánkban a Nyírségnek és a Felső-Tisza-vidéknek) vízhálózatát (jelentősebb folyók, vízhálózat sűrűsége, stb.).

A következő elem lehet az éghajlat és a vízjárás összefüggéseinek kiemelésével folyóvizeinek vízjárásának a vizsgálata. Szabolcs-Szatmár-Bereg esetében például illusztrálhatjuk ezt a Tisza vásárosnaményi vízszintingadozásával (MM 15. o.).

Jellemezhetjük a terület fő folyóit hosszuk, illetve megyénkbeli szakaszhosszuk, szakaszjellegük alapján. Tanári közléssel vagy felolvasással (MM 15. o.) is megoldhatjuk ezt, de érdekes lehet az atlaszba végzett mérési gyakorlat is.

A vízrajzhoz kapcsolódóan - az éghajlat és a vízjárás összefüggésében - szükséges beszélni az *árvizekről és a folyószabályozásról* is.

- Először a vízjárással összefüggő árvízveszélyes időszakot emelhetjük ki és indokoltassuk is meg időpontjait.

- Mutassunk be néhány ábrát írásvetítőn vagy episzkóppal (IV.A/5.), és vetítsünk le diapozitíveket is (II.A/13-14.), érzékeltetve azt, hogy milyen veszélyeket rejtett - különösen a folyószabályozás előtt - a Tisza és mellékfolyóinak "szeszélyessége".

- Olvassunk fel szemelvényrészletet (MM 16. o.) vagy egy tanuló kiselőadásában számoljon be a múlt századi - Széchenyi István és Vásárhelyi Pál nevével fémjelzett - magyarországi folyószabályozási munkálatokról. (Első állomása éppen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén, Tiszadobon volt.)

- Sorozatábrán (I.A/8.) ismertessük az ármentesítési és folyószabályozási munkák főbb mozzanatait, szemléltessük annak következményeit és eredményeit diapozitívekkel (II.A/15-17. és 9.). Végül vetítsük ki episzkóppal azt az ábrát (IV.A/6.), amelyen az ármentesítés utáni állapotokat mutathatjuk be.

- Érzékeltessük azért azt is, hogy bár az ember természetátalakító tevékenysége nyomán meg tudja "fékezni" a folyókat, de nem képes teljesen kiiktatni és előre kiszámítani veszélyeit. Példaként említhetjük az 1970-es tiszavölgyi árvizet, melyről az ajánlott irodalomból (TVA) olvashatunk és azt diapozitívekkel is illusztrálhatjuk (II.A/13-14.).

Itt lehet szólni - ha ilyennel találkozunk - megyénk *belvízveszélyes területeiről* is. Az elkészítésre ajánlott "talajszelvény" (IV.C/2.) felhasználásával és egy pohár víz segítségével szemléletesen lehet bemutatni, hogyan változik a talaj vízbefogadóképessége a csapadék mennyiségének növekedésével, illetve telítettsége esetén hogyan keletkeznek ún. belvizes területek.

VII. Megyénk természetes növényzete és talaja

1. A természetes növényzet

Felolvasásból vagy tanulói kiselőadásból hallgassa meg az osztály, hogy milyen volt Magyarország és ebben megyénk mai területének hajdani, honfoglaláskori és későbbi természetes növényzete (MM 19. o. vagy MTF 5-28. o.)

Írásvetítő-ábrákkal (I.A/10 és I.B/5.) mutassuk be és hasonlítsuk össze megyénk honfoglaláskori és mai erdősültségét, majd ezt vessük össze az ország más tájaiéval is.

Előzetes gyűjtőmunkából egy-egy tanuló beszámolhat megyénk ma is jelentős erdővel borított területeinek fafajtáiról és az egyes ritka fafajtákból álló erdők tájvédelmi körzetté nyilvánításáról (MM 20-21. o.). Egy mondatban említsük meg - ha van ilyen megyénkben - a hajdani mocsári, lápi növénytársulások emlékeit. Néhány diapozitív segítségével jól érzékeltethető az ember - ha nem is mindig racionális - természetátalakító munkája, amely a megye mai képét "kultúrmezőséggé" alakította (II.A/18-23.).

2. Megyénk talaja

Megyénk talajföldrajzáról a mezőgazdálkodással való összefüggésében beszélgessünk.

Írásvetítő-ábra (I.A/9.) és talajmintás tablókép (IV.C/1.) segítségével vizsgáljuk meg megyénk talajtérképét és értékeljük azt a termőképesség szempontjából. Itt is utaljunk következő óránk anyagára, és már most emeljük ki, hogy mezőgazdaságunk lehetőségeit mennyire meghatározzák éghajlati és talajadottságaink.

(Mellékletként a "Megyénk természeti adottságai" c. órához felhasznált szemléltető anyagot és eszközöket rendszerezem úgy, hogy annak jelzései alapján bárki összeállítja azokat, vagy tetszőlegesen válogathat belőle a saját eszköztárából. Természetesen a konkrétan egy megyére vonatkozó anyag helyébe be kell helyettesíteni a saját megyénkre vonatkozóakat.)

Hivatkozott eszközök

I. A. Írásvetítő-transzparens (TANÉRT - OOK)

1. Magyarország felszínének kialakulása (8. o./1. sz. - régi)
2. A feltöltött síkságok kialakulása (4-5. o./35. sz.)
3. Hazánk nagytájai (8. o./2. sz.)

4. Az Alföld (8. o./5. sz.- régi)
5. A szél felszínalakító munkája, a homokbuckák kialakulása (4-5. o./31. sz.)
6. Mi alakítja Magyarország éghajlatát? (4-5. O./22. sz.)
7. Évi középhőmérséklet (Napsütéses órák évi mennyisége; Az évi csapadékmennyiség eloszlása; Az uralkodó szelek iránya (8. o./4. sz.)
8. Folyószabályozás, árvízvédelem, vízgazdálkodás (8. o./8. sz.)
9. Magyarország természetes növényzete és talajtakarója (8. o./9. sz.)
10. Erdőségek elterjedése Magyarországon (4-5. o./30. sz.)

I. B. Egyéni tervezésű írásvetítő ábrák

1. Az OMM., a történelmi Magyarország és a mai határok közötti Magyarország kontúrtérképe
2. Magyarország fontosabb villamosított vasútvonalai és jelentősebb autóútjai (atlasz illetve Magyarország vasúti térképe - Kartográfiai Vállalat Bp, - alapján.)
3. A vízhálózat képe a pliocén végén. A folyóhálózat kialakulása a pleisztocén végén (a "Magyarország földrajza" tk. alapján - TK., 1978., 82/26-27. ábra)
4. Az erdők elterjedése a honfoglalás idején (a "Magyarország földrajza" tk. ábrája alapján - TK., 1978., 120. o.)

II. A. Diapozitívek (TANÉRT - OOK)

1. Alföld (8. o./1. sz.)
2. Hordalékkúpok (8. o./2. sz.)
3. A növényzettel nem fedett futóhomokból a szél homokbuckákat épít (8. o./5. sz.)
4. Homokbucka magassága (8. o./4. sz.)
5. Növényzettel kötött futóhomok (8. o./5. sz.)
6. Homokbuckás terület rónázása és megkötése (8. o./7. sz.- régi)
7. Síksági folyó (5. o./48. sz.)
8. Árvíz a Tisza mellett (8. o./6. sz.)
9. Holtág (5. o./79. sz.)
10. Morotva (8. o./7. sz.)
11. Morotva-tó (5. o./79. sz.)
12. Bodrogköz - Tisza és a Bodrog összefolyása (8. o./8. sz.- régi)
13. Árvíz a Tiszán (5. o./68. sz.)
14. Tiszai árvíz (5. o./66. sz.)
15. Tisza gátrendszere (5. o./70.)
16. Keleti főcsatorna (5. o./71. sz.)
17. Tiszalök - vízierőmű (8. o./43. sz.)
18. A talaj vegyszeres kezelése (8. o./11. sz.)
19. Búzatábla (8. o./12. sz.)
20. Az érett búza gépi betakarítása (8. o./11. sz.)
21. Dohányföld (8. o./27. sz.- régi)
22. Nagyüzemi zöldségtermesztés (8. o./28. sz.- régi)
23. Nyírségi almás (8. o./32. sz.)

II. B. Saját készítésű diapozitívek

1. A Tisza (67. sz.)
2. A Kraszna (68. sz.)
3. A Tur (69. sz.)
4. Fehérgyarmat - Árvízi emlékmű (70. sz.)

III. A. Videofilmek (TELEVIDEO sorozat)

1. Földrajz I. - A szél munkája

III. B. Saját felvételek

1. A Felső-Tisza-vidék ("Utazz velünk Magyarországon" c. sorozat)
2. Duna-Tisza-köze ("Utaz velünk Magyarországon" c. sorozat)

Egyéb szemléltető és demonstrációs eszközök

IV. A. Episzkóp (képek és ábrák bemutatására)

1. Szabolcs-Szatmár megye tájai (SZSZFO - 8. o.)
2. A tímári feltárás szelvénye (SZSZFO - 13. o.)

3. Aszimetrikus parabolabucka Nyírkáta határában (SZSZFO - 14. o.)
4. A Bereg-Szatmári síkság képződményei (SZSZFO - 27. o.)
5. Szabolcs-Szatmár megye vízrajzi helyzete a XVIII. sz. közepén (MM - 9. o.)
6. Ármentesített területek és árvízvédelmi gátak Szabolcs-Szatmár megyében (MM - 17. o.)

IV. B. Táblai vázlatrajz

1. A Nyírség felszíni formáinak vázlata (szélbarázda, maradékgerinc, garmada, deflációs mélyedések, folyóvölgymaradványok)

IV. C. Talajtérkép

1. Fali tablókép talajmintákkal (TANÉRT)
2. Talajszelvény (saját készítésű eszköz: egy üvegben helyezzünk el három - sorrendben homok, agyag, ismét homok - réteget a belvíz keletkezésének bemutatására.)

IV. D. Kőzetgyűjtemény

1. folyami homok (19. sz.)
2. futóhomok (20. sz.)
3. gránit (3. sz.)
4. dácit (saját gyűjtemény)
5. riolit (6. sz.)
6. lösz (17. sz.)

IV. E. Homokasztal (TANÉRT)

A Nyírség futóhomokformáinak kialakulását és képződményeit mutathatjuk be vele (szélbarázda, maradékgerinc, garmada, stb.)

V. A. Falitérképek

1. Magyarország domborzata és vizei
2. Magyarország megyéi, ipara és közlekedése
3. Szabolcs-Szatmár megye

V. B. Atlaszok

1. Általános-, vagy középiskolai földrajzi atlasz
2. Középiskolai történelmi atlasz

V. C. Domborzati modell (TANÉRT középiskolai sorozat)

1. Alföld alsószakasz jellegű folyóval

D-E. Kontúrtérképek és applikáció (saját készítésű)

1. Alföld (3. sz.)
2. Tiszántúl (5. sz.)
3. Applikáció (megyénk közigazgatási és államhatárai, természet, földrajzi-tájföldrajzi határai, tájegységei, folyói, talajtípusai, és természetes növényzete)

IRODALOM

1 *Általános gazdaságföldrajz*, Bp. Tankönyvkiadó 1990. Szerk.: Dr. Frisnyák S.
2 *Ásvány-kőzettan*, Szeged, 1982., Dr. Szederkényi T. (ÁK)
3 A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Földrajz. Nyíregyháza, 1985., 1987.
4 *Budapest és megyék gazdasági földrajza*, Bp. Tankönyvkiadó 1984. Szerk.: Dr. Frisnyák S. (BMF)
5 Az 1970. évi tiszavölgyi árvíz, Bp. VIZDOK, 1970., (TVA)
6 *Magyarország földrajza*, Bp. Tankönyvkiadó 1988. Szerk.: Dr. Frisnyák S. (MF)
7 *Magyarország gazdaságföldrajza*, Bp. Kossuth Kiadó 1986. Szerk.: Bernát Tivadar
8 *Magyarország megyéi* - Szabolcs-Szatmár, Bp. Kossuth Kiadó 1984. (MM)
9 *Magyarország történeti földrajza*, Bp. Tankönyvkiadó 1990. Dr. Frisnyák S. (MTF)
10 *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*, Bp. Statisztikai Kiadó, Tankönyvkiadó, (STZS)
11 *Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasókönyv*, Nyíregyháza, 1975., Szerk.: Dr. Frisnyák S. (SZSZFO)
12 *Szabolcs-Szatmár megyei történelmi olvasókönyv*, Nyíregyháza (SZSZFO)